

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้อาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ร่วมกับการวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) เพื่อต้องการอธิบายวิวัฒนาการของพื้นที่และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง โดยมีรายละเอียดวิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

1. การกำหนดพื้นที่ศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ทำการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาโดยวิธีการเจาะจง (Purposive sampling) เลือกอำเภอบางแก้วเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดพัทลุงที่มีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบทำนา โดยในปัจจุบันมีพื้นที่นาร้อยละ 58.47 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของอำเภอ มีระบบชลประทานครอบคลุมทั่วทั้งอำเภอ เป็นแหล่งส่งข้าวออกที่สำคัญบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามายาวนานพื้นที่หนึ่ง เป็นสังคมเกษตรที่มีการทำนาเป็นหลักมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน แต่การเข้ามาของพืชยืนต้นคือยางพารา รวมทั้งการจัดระบบชลประทานของรัฐ และการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมเกษตรและเศรษฐกิจอื่นๆ ของประเทศ มีผลกระทบทั้งในเชิงบวกและลบต่อสังคมเกษตร จึงน่าสนใจในการเลือกพื้นที่มาเป็นกรณีศึกษา เพื่อให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมเกษตรที่มีการทำนาเป็นหลัก

2. การคัดเลือกหมู่บ้านที่ศึกษา

ผู้วิจัยได้ทำการจำแนกเขตนิเวศเกษตรของอำเภอบางแก้วเบื้องต้น เป็นการจำแนกลักษณะที่สำคัญของพื้นที่ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันไว้เป็นเขตเดียวกัน โดยเริ่มจากการวางซ้อนทับ (overlay) แผนที่การใช้ที่ดิน ชุดดิน ภูมิประเทศ และพื้นที่ชลประทาน เพื่อจำแนกขอบเขตนิเวศเกษตรลงบนแผนที่ จากนั้นนำแผนที่ใช้ในการสำรวจพื้นที่เบื้องต้นร่วมกับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสารสำคัญ (key informants) เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจสังคม และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพื้นที่ทางการเกษตร เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการอธิบายลักษณะที่สำคัญและข้อจำกัดของแต่ละเขตนิเวศเกษตร จากการจำแนกเขตนิเวศเกษตรดังกล่าวข้างต้นและการสอบถามข้อมูลจากเจ้าหน้าที่เกษตรของอำเภอบางแก้ว การสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสารสำคัญในพื้นที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และทำการสำรวจพื้นที่จริงด้วยตนเองโดยใช้แผนที่นำทาง ทำให้สามารถคัดเลือกพื้นที่เพื่อเป็นตัวแทนในแต่ละเขตนิเวศได้ในการวิจัยครั้งนี้จึงได้ทำการคัดเลือกหมู่บ้านที่อยู่ในตำบลนาปะขอ ซึ่งเป็นตำบลที่มีพื้นที่การทำการมากที่สุด โดยคัดเลือกจำนวน 3 หมู่บ้านเพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาระบบการทำฟาร์ม

โดยพิจารณาจากความแตกต่างของสภาพพื้นที่ และการใช้ที่ดิน ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันดังนี้ หมู่ที่ 8 บ้านสหกรณ์ อยู่ต้นน้ำชลประทานในอดีตเป็นพื้นที่ราบเหมาะแก่การทำนา แต่ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่มาปลูกยางพาราจำนวนมาก หมู่ที่ 5 บ้านช่างทอง ปัจจุบันยังมีการทำนา แต่ก็เริ่มมีการเปลี่ยนพื้นที่ส่วนหนึ่งไปปลูกยางพารา หมู่ที่ 4 บ้านนาปะขอ เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ยังมีการใช้พื้นที่ทำนามาก ถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ไปปลูกยางพาราบ้างก็เป็นส่วนน้อย

3. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้เป็นตัวแทนสำหรับการเก็บข้อมูลวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตร และศึกษาระบบการทำฟาร์ม โดยใช้แบบสอบถามกึ่งโครงสร้างและแบบมีโครงสร้าง สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.1 กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข่าวสารสำคัญ (key informants)

ผู้วิจัยให้ผู้นำชุมชนและชาวบ้านช่วยกันระบุชื่อผู้รู้ในชุมชน ซึ่งบุคคลที่ได้รับการแนะนำชื่อเหล่านี้ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน อาจจะเป็นเจ้าหน้าที่เกษตร เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มเกษตรกร พ่อค้า แม่ค้า เจ้าของโรงสี หรือบุคคลอื่นๆ จากนั้นคัดเลือกผู้ที่ถูกระบุชื่อซ้ำกันมากที่สุด มาไม่น้อยกว่า 15 รายชื่อ เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตรที่เกิดขึ้นในพื้นที่

3.2 กลุ่มตัวอย่างเกษตรกร

ผู้วิจัยได้คัดเลือกครัวเรือนเกษตรกรในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาระบบการทำฟาร์ม โดยมีวิธีการดังนี้

3.2.1 จำแนกเขตนิเวศเกษตร และคัดเลือกหมู่บ้านตามความแตกต่างของเขตนิเวศเกษตรมาจำนวนสามหมู่บ้าน โดยคำนึงถึงพื้นที่ที่มีการทำนาเป็นหลัก

3.2.2 จัดทำรายชื่อครัวเรือนเกษตรกรตามทะเบียนบ้านเลขที่ทุกครัวเรือน โดยแยกกันในแต่ละหมู่บ้านเพื่อให้มีโอกาสที่จะได้รับการสุ่มคัดเลือกเหมือนกัน

3.2.3 ทำการสุ่มตัวอย่างกระจายแบบง่าย (simple random sampling) ซึ่งทุกหน่วยมีโอกาสที่จะได้รับการสุ่มเท่าๆ กัน โดยใช้วิธีการจับฉลากแบบไม่ใส่คืน (sampling without replacement) จากบัญชีรายชื่อมาจำนวนไม่น้อยกว่าร้อยละ 35 ของครัวเรือนเกษตรกรในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อใช้สัมภาษณ์เกี่ยวกับระบบการทำฟาร์ม

ตาราง 4 จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาระบบการทำฟาร์ม

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือนทั้งหมด	จำนวนครัวเรือนที่สุ่มตัวอย่าง
หมู่ที่ 4 บ้านนาปะขอ	130	75
หมู่ที่ 5 บ้านช่างทอง	183	72
หมู่ที่ 8 บ้านสหกรณ์	144	75
รวม	450	222

ที่มา : กชช 2 ค , 2546

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้มีการใช้หลายวิธีประกอบกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมทุกประเด็นและมีความถูกต้องสมบูรณ์มากที่สุด มีหลายวิธีดังนี้

4.1 การศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ

การจะทำความเข้าใจสภาพพื้นที่เบื้องต้น ทางด้านกายภาพ ชีวภาพ และเศรษฐกิจสังคมในพื้นที่ จึงมีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นที่หน่วยงานต่างๆ ได้ทำไว้ เช่น ข้อมูลที่เกี่ยวกับการทำการเกษตรจากสำนักงานเกษตร ข้อมูลการใช้ที่ดินจากกรมพัฒนาที่ดิน ข้อมูลสภาพพื้นที่โดยทั่วไปจากสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล และข้อมูลระบบชลประทานจากสำนักงานชลประทาน รวมทั้งข้อมูลจากภาพถ่ายทางดาวเทียม และภาพถ่ายทางอากาศ ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาสภาพพื้นที่ในเบื้องต้น และเป็นแนวทางในการสำรวจด้วยตนเองในโอกาสต่อไป

4.2 การสำรวจและสังเกต

เป็นการทำความเข้าใจการใช้ประโยชน์สภาพพื้นที่ในเขตนิเวศต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสำรวจพื้นที่ด้วยตนเองและให้คนในชุมชนเป็นผู้นำทาง รวมทั้งจากการบอกเล่าเกี่ยวกับสภาพการใช้ประโยชน์พื้นที่หรือประเด็นอื่น ๆ จากคนในชุมชน เช่นการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบและความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพื่อทำความเข้าใจสภาพพื้นที่และการใช้ประโยชน์พื้นที่ของเกษตรกรในขณะเดียวกันในช่วงการสังเกตพื้นที่หากพบเหตุการณ์หรือบุคคลที่ควรใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการทำความเข้าใจระบบสังคมเกษตรในพื้นที่ได้ดียิ่งขึ้น ผู้วิจัยก็จะสอบถามในประเด็นต่างๆ เหล่านั้นเพื่อทำความเข้าใจเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อใช้ประกอบการอธิบายเกี่ยวกับระบบสังคมเกษตรให้มีความถูกต้องสมบูรณ์มากที่สุด

4.3 การประชุมกลุ่มย่อย (focus group meeting)

ผู้วิจัยจัดเวทีเพื่อศึกษาและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมเกษตรในพื้นที่ มีผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อยเป็นตัวแทนเกษตรกรในพื้นที่และผู้นำชุมชน เพื่อร่วมกันระดมความคิดในการจัดลำดับเหตุการณ์สำคัญของการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมเกษตร และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อเกษตรกรในพื้นที่ โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้อำนวยการความสะดวก (facilitator) ให้เกิดการแสดงความคิดเห็นและประมวลเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นร่วมกัน ระหว่างผู้เข้ามาให้ข้อมูลในกลุ่ม

4.4 การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและเกษตรกรที่ได้ทำการคัดเลือกไว้ โดยมีการสัมภาษณ์ 2 รูปแบบคือ

4.4.1 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสารสำคัญ (key informants interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (ภาคผนวก ก) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตรในด้านต่างๆ เช่น ระบบนิเวศ ระบบการผลิตทางการเกษตร ระบบตลาดและการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก แหล่งทุนและสินเชื่อ การถือครองทรัพยากรและการสะสมทุน การใช้แรงงานทางการเกษตร บทบาทของรัฐ การจัดการทรัพยากร การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนชุมชนหรือกลุ่มอื่นๆ และการกำหนดกฎระเบียบภายในชุมชน ในการสัมภาษณ์จะมุ่งเน้นเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ว่าเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไร มีข้อตกลงระหว่างคนที่เกี่ยวข้องอย่างไร และผลที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร ในขั้นนี้ทำการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลที่ได้มีการซ้ำหรือเหมือนกันจึงจะเพียงพอ

4.4.2 การสัมภาษณ์เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง (sample) เป็นการสัมภาษณ์เกษตรกรที่ได้ทำการคัดเลือกมาจากแต่หมู่บ้าน โดยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (ภาคผนวก ข) เพื่อศึกษาระบบการผลิตของครอบครัว การใช้แรงงาน สินเชื่อ แหล่งสินเชื่อ ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ ประวัติระบบการผลิต และโครงการในอนาคตของฟาร์ม เพื่อวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของการผลิตระดับครัวเรือน มาตรการในการดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของฟาร์ม การสัมภาษณ์ในขั้นนี้จะทำให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและใกล้เคียงความจริงมากที่สุด

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แบ่งเป็น 2 รูปแบบคือ

5.1 การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และการประชุมกลุ่มย่อยมาทำการจำแนกเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ตามลำดับเวลา โดยพิจารณาเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงว่าช่วงเวลาไหนมีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร ทั้งนี้เพื่อใช้ในการ

จัดช่วงวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตรและการพัฒนาของพื้นที่ รวมทั้งอธิบายกิจกรรมที่เกษตรกรปฏิบัติในรูปแบบต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลาที่มีความสัมพันธ์กันอย่างไรทั้งในแง่ของระบบนิเวศ ระบบการผลิต ความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผล และปัญหาอุปสรรคในแต่ละระบบการผลิต สำหรับการประชุมกลุ่มย่อยถือว่าการวิเคราะห์ที่ไปด้วยในตัว เนื่องจากได้มีการแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นระหว่างตัวแทนเกษตรกร ผู้นำชุมชน และตัวผู้วิจัยเอง ซึ่งทำให้ข้อมูลที่ได้มีความชัดเจนมากขึ้น

5.2 การวิเคราะห์เชิงปริมาณ

เป็นการวิเคราะห์ระบบการทำฟาร์ม โดยใช้วิธีการทางสถิติอาศัยโปรแกรม SPSS For windows ช่วยในการวิเคราะห์ ซึ่งสามารถแบ่งแยกย่อยได้เป็นสองขั้นตอนดังนี้ (ก) การวิเคราะห์ลักษณะของระบบการทำฟาร์มในภาพรวม โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างมาทำการวิเคราะห์ เพื่ออธิบายให้เห็นสภาพต่างๆ ของฟาร์ม (ข) การวิเคราะห์จำแนกประเภทของระบบการทำฟาร์ม ใช้วิธีการวิเคราะห์ทางสถิติการจัดกลุ่ม (cluster analysis) เพื่อจำแนกฟาร์มออกเป็นประเภทต่างๆ หลังจากนั้นจึงใช้สถิติเชิงพรรณนาอธิบายลักษณะที่แตกต่างของเกษตรกรแต่ละประเภท ขั้นตอนในการวิเคราะห์จัดกลุ่มเป็นดังนี้

(1) ผู้วิจัยคัดเลือกตัวแปรที่คาดว่าจะมีอิทธิพลทำให้ฟาร์มแตกต่างกัน เช่น ตัวแปรด้านขนาดการถือครองที่ดิน ความเป็นเจ้าของ (ระบบกรรมสิทธิ์) อายุ ระดับการศึกษา และระยะเวลาพัฒนาการของฟาร์ม เป็นต้น (ดูรายละเอียดในตอนที่ 4 ของผลการวิจัย)

(2) นำตัวแปรที่คัดเลือกไว้ของทุกฟาร์มมาทำการวิเคราะห์ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ทางสถิติการจัดกลุ่ม (cluster analysis) ซึ่งในกระบวนการนี้โปรแกรมจะคำนวณวัดความคล้ายของฟาร์มแต่ละคู่ หากพบว่าคู่ใดมีความคล้ายกันมากจึงจัดให้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน

ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะป้อนคำสั่งให้โปรแกรมจัดฟาร์มออกเป็น 6 กลุ่ม มีเกณฑ์ในการตัดสินใจมาจากการประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ระบบการทำฟาร์มในเบื้องต้น ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการพิจารณาสภาพเงื่อนไขต่างๆ ในพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้ไปสังเกตด้วยตนเอง ซึ่งการแบ่งฟาร์มออกเป็น 6 กลุ่ม ผู้วิจัยพิจารณาแล้วว่าความเหมาะสมมากที่สุด เพราะหากแบ่งจำนวนกลุ่มมากกว่านี้ จะทำให้การวิเคราะห์เพื่ออธิบายลักษณะความแตกต่างของแต่ละกลุ่มหรือแต่ละประเภทฟาร์ม-ครัวเรือน มีความหลากหลายมากเกินไป แต่หากทำการแบ่งออกเป็นกลุ่มหรือประเภทฟาร์ม-ครัวเรือนน้อยกว่านี้ ข้อมูลที่วิเคราะห์ได้ก็จะไม่ครอบคลุมหรือสอดคล้องกับความเป็นจริงมากนัก

(4) หลังจากที่โปรแกรมได้จำแนกออกเป็น 6 กลุ่มแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ทำการอธิบายลักษณะของแต่ละกลุ่มอย่างละเอียดอีกครั้ง โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาทำการวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นว่าแต่ละกลุ่มหรือแต่ละประเภทฟาร์ม-ครัวเรือน ในพื้นที่ศึกษามีลักษณะเป็น

อย่างไร ในด้านสภาพการผลิต วัตถุประสงค์ พัฒนาการและแนวโน้มในอนาคต รวมทั้งปัญหาอุปสรรคที่ฟาร์มแต่ละประเภทกำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน

6. ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการวิจัย 2 ด้านคือ (1) ขอบเขตการวิจัยด้านพื้นที่ โดยในการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการคัดเลือกพื้นที่ที่มียังคงการทำนาเป็นหลัก และเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อนำมาอธิบายระบบสังคมเกษตรและระบบการทำฟาร์ม (2) ขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหา โดยมีกรอบแนวคิด ทฤษฎี เป็นกรอบในการวิเคราะห์ และมีการตั้งสมมุติฐานเพื่อเป็นแนวทางในการค้นหาประเด็นต่างๆ ที่จะนำมาวิเคราะห์-สังเคราะห์ข้อมูล

6.1 ขอบเขตพื้นที่

ในการวิจัยครั้งนี้จึงได้กำหนดพื้นที่วิจัยและกลุ่มประชากรตัวอย่างที่อยู่ในเขตอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีพัฒนาการของการทำนาอย่างยาวนาน และถึงแม้ว่าปัจจุบันจะเริ่มมีการปรับเปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่น โดยเฉพาะยางพารามากขึ้นก็ตาม แต่การทำนาก็ยังคงเป็นอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ จึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่สามารถนำมาอธิบายวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตรที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา และระบบการทำฟาร์มในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

6.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมเกษตรและเทคนิคการผลิตที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ที่เกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งได้ส่งผลให้เกษตรกรต้องปรับวิธีการผลิตและวัตถุประสงค์ ให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปในขณะนั้น และศึกษาระบบการผลิตของแต่ละฟาร์มถึงลักษณะที่แตกต่างกัน อันเกิดจากเงื่อนไขข้อจำกัดทางด้านกายภาพ ชีวภาพ และเศรษฐกิจสังคม ซึ่งส่งผลให้มีความหลากหลายซับซ้อน และสร้างความแตกต่างระหว่างเกษตรกรแต่ละประเภทมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้เป็นข้อมูลประกอบในการพิจารณาส่งเสริมพัฒนาเกษตรกรในพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียงที่มีสภาพพื้นที่คล้ายกัน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในอนาคตต่อไป

7. นิยามศัพท์เฉพาะ

7.1 การวินิจฉัยเบื้องต้น (preliminary diagnosis) หมายถึงการทำความเข้าใจสถานะที่เป็นอยู่และการเปลี่ยนแปลงการเกษตรในชุมชน อธิบายความแตกต่างของเกษตรกรผ่านตัวแบบเชิงคุณภาพ เพื่อการประเมินศักยภาพ ข้อจำกัดและทางเลือกของเกษตรกร ภายใต้เงื่อนไขทางด้านกายภาพ ชีวภาพ และเศรษฐกิจสังคมที่เผชิญอยู่

7.2 พื้นที่ที่มีการทำนาเป็นหลัก หมายถึงพื้นที่ส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ที่มีการทำนามาอย่างยาวนาน และปัจจุบันยังคงใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ในการทำนา

7.3 ระบบสังคมเกษตร (agrarian system) หมายถึงการที่คนในสังคมมีการทำเกษตรเป็นหลักโดยในสังคมนั้นมีการปรับเปลี่ยนระบบเทคนิค วิธีการและความสัมพันธ์ทางการผลิตให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางกายภาพ ชีวภาพ และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

7.4 ระบบการทำฟาร์ม (farming system) หมายถึง กิจกรรมและระบบการผลิตในฟาร์มที่เกษตรกรได้เลือกปฏิบัติ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์การผลิตภายใต้ศักยภาพและข้อจำกัดที่เกษตรกรเผชิญอยู่ในเวลานั้น

7.5 ประเภทเกษตรกร หมายถึง การจำแนกระบบการทำฟาร์มออกเป็นประเภทตามความแตกต่างของเกษตรกร ในด้านของระบบการผลิต วัตถุประสงค์หรือมาตรการการดำเนินงาน ที่เกิดจากเงื่อนไขความแตกต่างของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ชีวภาพ และเศรษฐกิจสังคมที่ฟาร์มต่างๆ เผชิญอยู่

7.6 แรงงานในครัวเรือน (labor of household) หมายถึง แรงงานของสมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในวัยแรงงาน ที่ทำงานภายในฟาร์มตลอดปี หรือออกไปทำงานนอกฟาร์มเป็นครั้งคราวในช่วงที่ไม่มีงานในฟาร์ม แรงงานเหล่านี้อาศัยอยู่ประจำในครัวเรือน

7.7 หน่วยแรงงาน (labor unit) หมายถึง บุคคลในวัยทำงานในครัวเรือนที่มีส่วนร่วมในการผลิตทางการเกษตร ประมาณ 10-12 เดือนคิดเป็น 1 หน่วยแรงงาน

7.8 แรงงานจ้าง (hired labor) หมายถึงแรงงานจ้างจากภายนอกครัวเรือนที่มาทำงานในฟาร์มโดยได้รับค่าจ้างเป็นผลตอบแทน

7.9 แรงงานจ้างประจำ หมายถึงแรงงานจากภายนอกที่มาทำงานในฟาร์มในช่วงระยะเวลาต่อเนื่องตลอดเวลา เช่น แรงงานกรีดยาง หรือแรงงานเฝ้าดูแลสวน เป็นต้น

7.10 แรงงานจ้างชั่วคราว หมายถึงแรงงานจ้างจากภายนอกที่เข้ามาทำงานในฟาร์มเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง เช่นแรงงานรับจ้างฉีดหญ้า ตัดหญ้า หรือแรงงานเก็บเกี่ยวข้าว เป็นต้น

